

24. Тихолоз Б. “Човен серед моря” як топос філософської лірики (Григорій Сковорода – Іван Франко) / Б. Тихолоз // Григорій Сковорода: загадковість присутності : матеріали конф., присвяч. 280-річчю від народж. Григорія Сковороди / відп. ред. О. Купчинський. – Львів : НТШ, 2005. – С. 83–102.
25. Філософія Григорія Сковороди. – К. : Наук. думка, 1972. – 310 с.
26. Погорілий С. Символи у Сковороди / С. Погорілий // Сучасність. – 1973. – Ч. 3 (147). – С. 18–24.
27. Сковорода Г. Начальная дверь ко християнскому добронравію / Г. Сковорода // Григорій Сковорода. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / редкол. І. О. Дзеверін (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983. – 544 с.
28. Іванько І. В. Григорій Сковорода / І. В. Іванько // Григорій Сковорода. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / редкол.: І. О. Дзеверін (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 5–32.
29. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII ст. / О. Цалай-Якименко. – К. ; Львів ; Полтава, 2002. – 490 с.
30. Швець Н. Поетика камерно-вокальних кантат Олега Ківи / Н. Швець // Українська музика: Традиції та сучасність : зб. ст. / редкол.: Я. Якуб'як (голова) [та ін.]. – Львів, 1993. – С. 22–29.
31. Забужко О. Шевченків міф України: спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 143 с.
32. Герасимова-Персидська Н. Український варіант музичного барокко / Н. Герасимова-Персидська // Українське барокко : матеріали I конгресу Міжнар. асоціації українців (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.). – К., 1993. – С. 244–250.
33. Тилик І. Про особливості світосприйняття Артемія Веделя / І. Тилик // Постать Артема Веделя в історично-культурному контексті / Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2001. – Вип. 11. – С. 77–83.
34. Корній Л. Артем Ведель у контексті української культури другої половини XVIII ст. / Л. Корній // Постать Артема Веделя в історично-культурному контексті / Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2001. – Вип. 11. – С. 89–93.
35. Щербаківський В. Олександр Антонович Кошиць / В. Щербанівський. – Лондон, 1955. – 135 с.

В статті предложена характеристика некоторых барочных особенностей натурфилософии Г.Сковороды: тематика, образы, символика, стихосложение его произведений в контексте музыкально-поэтического мышления. Определено ее родство с поэзией Т.Шевченко, проведены аналогии с А.Веделем, А.Кошицем. Подчеркнуто значение идей Г.Сковороды для семиологического аспекта современного музыкального мышления.

Ключевые слова: мировоззрение, философия, морально-этические нормы, Библия, образность, музыкальное мышление, тематика, символизм, стихосложение, знак.

The characterization of some baroque features of H.Skovoroda's naturale philosophy is presented. The subjects, images, symbolism, poetry of his writings are analyzed in the context of the music-poetic thinking. The relationship with T.Shevchenko's poetry and the analogies to the music of A.Vedel and O.Koshyts are discussed. The significance of Skovoroda's ideas for the semiology aspect of the modern music thinking is stressed.

Key words: world outlook, philosophy, moral-etic norms, Bible, imagery, music thinking, subjects, symbolism, write poetry, sign.

УДК 78.072 : 159.95

ББК 85.310.04

Наталія Вакула

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГАЛИЦЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються деякі аспекти галицької ментальності, її роль у культурно-мистецькому хронотопі ХХ століття. Кожен період загального еволюційного процесу вирізняється певним комплексом індивідуально-художніх рис, котрі обтунтовуються в контексті пропонованих спостережень.

Ключові слова: ментальність, культурно-мистецький хронотоп, еволюційний процес.

Ментальна самототожність кожної нації виявляється в “домінуючих життєвих настроях людей, у характерних особливостях світовідчуття, світосприйняття, у системі моральних вимог, норм, цінностей та принципів виховання, у співвідношенні магічних та технологічних методів впливу на дійсність, у формах взаємин між людьми, у сімейних засадах, у ставленні до природи, в організації праці та свят” [1, с.13].

Метою статті є розгляд деяких аспектів художньої ментальності та її ролі як саморегулюючої системи, що творить інтелектуально-емоційне середовище й актуалізується культурою в конкретних мистецьких формах.

Специфіка українського духовного світу споріднена з духовним світом усіх європейців. При цьому в питаннях формування генетичних і психічних відмінностей визначальними чинниками виступають *місце життєпроживання та кліматогеографічні ознаки*. В економічному, політичному та психологічному планах ще з праісторичних часів населення території України розвивалося як населення європейської держави. Водночас її східні кордони межували з Великим Степом на незначній відстані від великих цивілізацій Сходу, що й спричинило деякі азійські впливи. Проте, на відміну від азійської, українська ментальність закладалася через усвідомлення соціальної свободи, політичної розкнутості з визначальною функцією економічного чинника світовідчуття.

Відповідно укладався й *художній менталітет* української нації. Його основною ознакою стало “земне”, гармонійне ставлення до навколишнього світу. Самозаглибленість, ліризм, філософічність та естетизм українського менталітету – це риси, притаманні, зазвичай, інтровертному психофізичному типу¹. Логічним продовженням цих рис є споглядальність і медитативність.

Геополітична ситуація східноукраїнських земель сформувала ще одну знакову ментальну рису українського національного психотипу – *vita minima*, принцип “зачаєного” існування, що ґрунтувався на “хованні у собі”, самозануренні. Тому дух експериментаторства, радикального зламу існуючих засад технології творчості, прагнення шокувати публіку настільки ж не притаманні українській культурі, наскільки сердечність, м’яка лірика, тісний зв’язок із фольклорною обрядовістю, корені якої сягають у глибину тисячоліть, а через них філософська зосередженість на вічних проблемах буття, становлять її найістотніші прикмети.

Ідеться про те, що в кожного народу існує складна система неусвідомлених правил та установок, які тою чи іншою мірою засвоюються етносами цього народу. Неусвідомлені правила впливають на художню діяльність і тенденції мистецького життя певної країни в певний історичний період.

Думки про позитивну функцію впливу національної ментальності на мистецтво не раз зустрічаються на сторінках праць Н.Герасимової-Персидської та Л.Кияновської. Ці музикознавці солідарні в тому, що збагнути динаміку розвитку музичного мистецтва Галичини можна лише за умов “зміни традиційного ракурсу дослідження і більшого акценту... саме на культуротворчих, історично обумовлених процесах..., а не лише констатації фактів музичного життя або аналізу творчості видатніших авторів” [4, с.4].

У проблемному полі української ментальності художня ситуація Галичини постає настільки строкатою, що будь-яка спроба розглядати її як явище цілісне приречена на невдачу.

Упродовж багатьох століть неодноразові переділи світу кардинально змінювали політичну та соціальну ситуацію в Галичині. Почергово знаходячись то зі східного, то із західного боку імперських кордонів, ця територія оцінювалася політиками як маргінальна. Проте її соціокультурний вміст, зокрема значення Львова як потужного адміністративного центру, поступово сягав європейського рівня.

Перемінність політичних функцій (центр, периферія, маргінес), як це не парадоксально, у проекції на художній менталітет мали й свої позитивні наслідки. Динаміка політичних подій позначалася на характері менталітету, культурному розвої, характерними рисами яких стали *мобільність сприйняття* та активність міжкультурних взаємодій, асимілятивність.

Як наслідок, на початку ХХ ст. “strett’ність” історичних подій сягнула своєї кульмінації. На ментальному рівні відбуваються якісні зрушення. Їх сутність полягає в тому, що ідея національної самоідентифікації галицького українства актуалізується інтелектуальною елітою. Це виокремлює галицьку територію в суверенне ментальне утворення, що асимілювало традиції

¹ Знаковим видається той факт, що в XVII ст. на Львівській вежі красувалося гасло: “Felix civitas qui praesant philosophi” – “Щасливе місто, очолюване філософами”.

пруської господарності, вірмено-грецької торгівлі та винарства, австрійського та єврейського побутового музикування, італійської опери, польської поезії тощо.

Багатовікове формування художнього менталітету Галичини визначило її соціальний і національний склад. У другій половині ХХ ст. до цього процесу долучилася радянська ідеологія. Усупереч урбанізації та тотальній індустріалізації європейських міст і провінцій, Львову вдалося зберегти своє самобутнє культурне обличчя. Полягає це в тому, що з початком ХХ ст. становлення промисловості не позбавило галицьку спільноту значного відсотка ремісничого виробництва. Саме в ремісничому середовищі плекали й свято дотримувалися етики високої майстерності: основним критерієм досконалості був *високий професіоналізм*. Витоки цієї етики сягали ще цехової культури доби Середньовіччя. Отже, ремісництво, будучи чільною соціальною компонентою, охороняло традицію як вищу естетичну цінність. Така позиція впливала й на виробництво, і на побут, карбуючи ментальне відчуття *виваженої стабільності*. Водночас, оскільки Львів незмінно залишався торговельним центром Європи, тут формувалася ще одна визначальна риса колективного психотипу – *звучність сприйняття*. Яскравим прикладом свідомого тяжіння до індивідуально-ментальної достовірності в мистецтві вже з кінця ХVІІІ століття став глибинний психологізм галицького портретного живопису.

Ще одним визначальним чинником, який структурував художню ментальність Галичини, був її незмінно *багатонаціональний* склад. Ментальні цінності Галичини органічно поєднували часом контрастні звичаї своїх обивателів. Це були візантійські релігійні традиції, асимільовані вірою львівських вірмен, іудейський містицизм і культ пізнання, шарм і галантність гувернерів та танцюристів із Франції, німецький педантизм, австрійський демократизм і пантеїстичний філософізм східного українця. Усупереч європейському антиромантизму початку ХХ століття, на галицьких теренах рятувними виявилися загальнолюдські ідеали високої моральності, доброчинності, акуратності та надзвичайно високий рівень освіченості. Відтак галицький тип культури емоцій, який керувався принципом *sapientibus sat!* (розумному достатньо!), на чільне місце культурного й інтелектуального життя ХХ століття вивів українську національну ідею. Така ідея інспірувала установку на необхідність незалежної державності, плекання української мови й українського мистецтва як символів не тільки національної самоідентифікації, але й аутоемансипації.

30-ті роки ХХ століття закладають в європейську суспільну пам'ять настрої відносного заспокоєння, однак і тут шлях духовного оновлення культури в Західній Україні вирізняється своєю соціодинамікою. Адже в цей час на сході України відбувається трагедія Голодомору, катастрофа українського геноциду та розстріляного Відродження, політика ідеологічного поневолення й винищення української інтелігенції. Навіть побіжне порівняння публікацій Заходу й Сходу відразу виявляє полемічність, розмаїтість критичних оцінок і суджень галицької преси. Ця полемічність є виразним антиподом одноманітності та загрозливої однастайності преси Східної України 30-х. Виходячи з того, що З.Лисько, Р.Савицький, В.Витвицький, І.Дзюба, Я.Михальчишин, Д.Дувірак, Д.Гординська характеризують 30-ті роки ХХ століття як пік експансії української культури в європейський Захід, піонерами цієї експансії, безперечно, були митці Галичини. Насамперед то були музиканти-виконавці та художники.

Отже, західноукраїнський менталітет – це вагомість віри, культ каяття та очищення через сповідь, дотримання норм християнської етики, довіра державному судочинству, свідоме й послідовне меценатство, усеохопність театрального та музичного аматорства, вуличне музикування, музичні кав'ярні, паркові концерти та розкішні міські бали. До складу аматорських симфонічних оркестрів входили адвокати, лікарі, гімназисти. Подібні явища й процеси структурували поведінкові моделі й осідали в ментальному просторі 30-х років. Пов'язана з родом занять і національною свідомістю, повсякденна окремішність галичанина в мистецькому просторі відходила на другий план, компенсувалася відчуттям приналежності до єдиної художньої спільноти. Адже всі, хто мав причетність до музики, літератури, живопису, переважно називалися "артистами". Без уточнення фаху в ментальному просторі мистецтва об'єднувалися різні його види. Визначником субординаційних стосунків був лише рівень професіоналізму. Потужне збагачення галицької ментальності відбулося з появою геніальних творчих постатей: Івана Франка¹, Леопольда Стаффа, Станіслава Людкевича, а згодом і Станіслава Лема¹. Вони

¹ Праця І.Франка "Із секретів поетичної творчості" – одна з перших спроб розкриття психологічних механізмів творчого процесу митця.

інспірували встановлення моста, що інтегрував галицький художній простір у царину європейської культури.

Вагомим результатом окреслених процесів виступають семантичні пріоритети галицької музичної традиції. Її символи, сенси чи не найбільш виразно актуалізують ідеї сецесії на європейській сцені. Піднесення другорядного, непомітного, маргінального, провінційного... У численних дефініціях на чільне місце виводиться те, що ховалось у сутінках бурхливих емоцій романтизму, натуралізму, експресіонізму. Субтильність і вишукана декоративність проникають у грандіозні архітектурні композиції, а орнамент стає самодостатнім джерелом емоцій в ареалі художнього мислення на зламі ХІХ–ХХ ст. Корені цього явища містяться у витонченій ліриці М. Колесси, у вишуканих поетичних текстах І. Франка, В. Стефаніка, І. Антонича, у “хроматичних” новелах О. Кобилянської. Їх творчість – це духовні змагання високоосвічених особистостей, що усвідомлюють усю велич і потребу простих людських почуттів, тому в їх творчості відсутня агресія, мотиви руйнації. В опоетизованих “дрібницях” галицькі митці прагнули почути та відтворити подробиці свого особистісного мікро- та макросвітів, вписуючи, вкраплюючи їх у мозаїку незмірного Буття.

Знецінення високих ідеалів Першою світовою війною, хвиля розчарувань, атеїзм, передчуття катастрофи змусили до пошуків нових рятівних ідей. У цих пошуках спостерігається прагнення *зрозуміти, а не пізнати*. Так простягається мистецька арка до міфу, а не до історії, до подієвості універсальних сюжетів.

У галицькому мистецькому просторі нове відчуття конечності людського Буття, на відміну від європейського занурення в гротеск, озвучується пошуком “вічних” етичних ідей, які з плином історії структурували духовний універсум європейської спільноти. Тож логічним наслідком таких пошуків стало звернення до Біблії та міфології. Зрештою, ще не структурований досвід державотворення на початку ХХ ст. налаштовував галицький менталітет на міф, що неодмінно пов’язувався з моральними цінностями, філософським підґрунтям і значною художньою вартістю, компенсуючи, а часом нівелюючи історичні та буденні негаразди. Міф, що має досить умовний зв’язок із подієвою конкретикою, незмінно всотує плоди ментальних надбань, у яких містяться великі духовні перспективи. Недаремно етичні пріоритети корифеїв Галичини були позначені образами Мойсея, Прометея, Бар Кохби, Довбуша – тобто образами, у яких легендарна постать є вагомішою, ніж історичні подробиці.

Два джерела виповнюють ментальне підґрунтя образності, котра є семантично визначальною для сучасної мистецької свідомості Галичини. Перше – це стійка духовна генетика релігійної традиції. Друге – віками затамовувана жага суб’єктивного висловлювання без озирання на державно-історичні утиски та коректури. У широкому діапазоні настроїв і думок, що охоплюють галицьку музику в цілому, існує щось незмінне, що надає цій музиці неповторного колориту.

Складними, бурхливими та неоднозначними виявилися для Галичини 50–60-ті роки ХХ століття. Характеризуючи окреслений період, О. Зінькевич указує на панівне значення “естетики тотожності” (за Ю. Лотманом). Українська культура, за незначними винятками, стала мистецьким підґрунтям ідеології, її обслугою. У складі радянської “українська культура перетворилася на уніфіковану систему, де не існувало творчого обміну з оточуючим середовищем. Ігрова сутність була перетворена на псевдогру за наперед зумовленими правилами. Культура стала підставою для самовиразу... і працювала на вироблення психологічної установки на досягнення істини як готового повідомлення про чуже розумове зусилля” [2, с. 78]. Це провокувало суспільство до інтелектуального споживацтва.

Натомість існує й інший погляд на еволюцію художньої ментальності того часу: “У тих, хто сформувався в кінці п’ятдесятих – початку шістдесятих... витворився особливий погляд на світ, об’ємна багатозначність призм, крізь які “homo ludens” бачили градації життя. Внутрішньо суперечливий і дивний, цей час зіштовхнув колючі площини, несумірні між собою: завса

¹ Галичанин за походженням, письменник, футуролог Станіслав Лем у своїх романах-пророцтвах відтворює динаміку художньої ментальності. Ирреальні образи, створені уявою героїв, повністю детерміновані зовні поведінковими моделями, ментальністю своїх творців – реально існуючих індивідів. “Сталкер” – це філософська алюзія на замкнутий простір реальної подійності, де справжньої вольової динаміки герої набувають кожен – лише в суб’єктивному ментальному просторі.

помпезного, соціалістичного реалізму відсунулась і... як строкатий калейдоскоп замиготіли вдалині усі можливі – “ізми”... У суб’єктивній реакції на синхронність вражень, що мали б розтягнутись принаймні на тридцять років, у хитросплетінні... потрясінь від “вільного мистецтва” і відкладених у... підсвідомості штампів “народного, класового, партійного, в осяйному розумінні свого неповторного “я”... народжувався світогляд, схильний до релятивності..., до толерантного трактування всього спектру естетичних понять, до синтезу... всього звукового... оточення. Подібний синтез став наріжним каменем духовної символіки шестидесятих”, – стверджує Л.Кияновська [3, с.16]. Саме така реконструкція панорами ментальних потоків і духовних пошуків видається більш адекватною сучасним культурним процесам та їй, зрештою, більш справедливою в історичному сенсі.

І все ж мистецька практика тих часів наділяє ознаками самобутності галицький культурний простір. То був період нового відкриття інтонаційного образу радянської музики крізь призму творчості С.Прокоф’єва, Д.Шостаковича, Г.Свиридова, А.Хачатуряна, виконавського мистецтва С.Ріхтера, Д.Ойстраха, Л.Когана та інших.

Водночас ідеологічне підґрунтя, безперечно, викликало ефект пролонгованого стресу. Паралельно з бурхливим становленням концертності як публічної, виконавської діяльності спостерігається очевидна стагнація в продуктивній композиторській ділянці. Тут актуалізується тенденція “зачаяності” в поєднанні зі специфікою галицької ментальності – виваженим осмисленням ситуації. Рефлексивність галицького художнього психологізму гальмувала концептуальну сміливість творчих намірів на рівні великих жанрів.

Оригінально реалізувався індивідуальний композиторський потенціал в естрадних піснях і камерних жанрах, високопрофесійному камерному виконавстві й творчості. Саме у творах 50–60-х років (С.Людкевич, М.Колесса, В.Барвінський, А.Солтис, А.Кос-Анатольський) вибудувалася мистецька арка, що об’єднала високопрофесійний, креативно насичений ментальний простір минулого із сьогоденням.

По-іншому структурувалася художня ситуація 70-х. Утиски галицької інтелігенції активізували появу новітньої композиторської генерації, лідером якої виступив Мирослав Скорик. Його музика до фільму “Тіні забутих предків” захопила сучасників не лише своєю художньою майстерністю, але й талановитим утіленням національної ідеї.

Таким чином, слід погодитися з думкою Л.Кияновської в тому, що “численні явища в українській музиці першої третини ХХ століття, які важко пояснити з точки зору розвитку традицій вітчизняної культури чи інших стильових явищ того часу, отримують цілком логічне тлумачення, якщо врахувати внутрішню динамічну і суб’єктивну лінію естетики сецесії, а також знайти лінію *перетину* з національною ментальністю, *імпульсами*, закладеними у *художньому мисленні* нашого народу в глибині віків” [3, с.236].

1. Варій М. Соціальна психіка нації / М. Варій. – Львів : Сполом, 2002. – 181 с.
2. Зінькевич О. Від історії-розповіді до історії-проблеми / О. Зінькевич // Музично-історичні концепції у минулому і сучасності : науковий збірник. – Львів : Сполом, 1997. – С. 74–81.
3. Кияновська Л. Син століття Микола Колесса в українській культурі ХХ віку / Л. Кияновська. – Львів : НТШ ім. Т. Шевченка, 2003. – 294 с.
4. Кияновська Л. Стильова еволюція галицької музичної культури ХІХ–ХХ ст. / Л. Кияновська. – Тернопіль : Астон, 2000. – 339 с.
5. Шишка О. Наше місто – Львів / О. Шишка. – Львів : Вид-во “Центр Європи”, 2000. – 192 с.

В статье рассматриваются некоторые аспекты галицкой ментальности, ее роль в культурно-художественном хронотопе двадцатого века. Каждый период общего эволюционного процесса отличается определенным комплексом индивидуально-художественных черт, которые обосновываются в контексте предлагаемых наблюдений.

Ключевые слова: ментальность, культурно-художественный хронотоп, эволюционный процесс.

Some aspects of Galychyna mentality and its role in cultural-artistic chronology of the XX century are examined in this article. Every period of general evolutionary process is selected by the certain complex of individually artistic lines which are grounded in the context of the offered supervisions.

Key words: mentality, cultural and art khronotop, evolutionary process.